

DR. BERCZKI SÁNDOR
Szeged

A tehetség lélektani és pedagógiai kérdései Nagy László műveiben

Nagy László (1857–1931) halálának 50. évfordulóján, 1981-ben emlékkiállítás és tudományos ülések megrendezésével tekintették át és értékelték a magyar pszichológia- és pedagógiatörténet kiemelkedő egyéniségének tevékenységét. A budapesti tanítóképző tanára élete során nagyon széleskörű munkásságot végzett. Szerkesztője a Magyar Tanítóképző című folyóiratnak, majd a Gyermekek című folyóiratnak. Szervezője 1896-ban a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszusnak. Megszervezi a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot és a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumát. Jelentősek a magyar tanítóképzés és a magyar közoktatás korszerűsítésére tett javaslatai, s fontos szerepet vállal a Magyar Tanácsköztársaság időszakában is.

Tudományos munkásságában a kísérleti pszichológia és pedagógia egyik magyar úttörője, a magyar gyermektanulmányi mozgalom szervezője, irányítója. Művei közül mindenekelőtt a „Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából”, „A gyermek érdeklődésének lélektana”, a „Didaktika gyermekfejlődéstani alapon” címűek említendők meg.

Nagy László széles körű tevékenységéből most csak a tehetséges gyermekek pszichológiájával és pedagógiájával kapcsolatos megállapításokat emeljük ki. E gondolatok időszerűségét nem kell különösebben hangsúlyozni. Az MSZMP KB 1972-es határozata óta ismét megelégnünk a tehetséges tanulókkal való foglalkozás, s ennek eredményeként gazdag az e kérdést tárgyaló pszichológiai és pedagógiai irodalom. Nem érdektelen tehát annak a jelentős személyiségnek idevonatkozó véleményét elemezni, aki különösen tudományos tevékenységének utolsó szakaszában fordult e kérdés intenzív vizsgálatához.

A tehetség kérdései Magyarországon az I. világháború éveiben, majd legintenzívebben a Horthy-korszak időszakában kerültek előtérbe. Kevés olyan pszichológiai és pedagógiai probléma váltott ki akkora érdeklődést, mint a tehetség értelmezése. Politikusok, írók, művészek s a pszichológia és pedagógia képviselőin kívül a legkülönbözőbb tudományok művelői fejtették ki véleményüket. Nagyon sok javaslat hangzott el a tehetséges tanulók felkutatása, fejlesztése, védelme tekintetében, s kidolgozták a tehetséges tanulók oktatásának-nevelésének néhány tételét is. E javaslatok realizálását azonban alapvetően az tette lehetetlenné, hogy sem a pszichológia, sem a pedagógia nem tisztázta egyértelműen a tehetség fogalmát, kritériumait. E kérdésben nemcsak Magyarországon, de Európa-szerte élénk viták bontakoztak ki. A fogalmak és tételek tudományos kidolgozásához nagy segítséget nyújtott a kísérleti pszichológia módszereinek elterjedése. Nagy László ebből a munkából jelentős szerepet vállalt, s így nagy érdeme, hogy megfogalmazódott, kitisztult e fontos pszichológiai és pedagógiai probléma legalapvetőbb elmélete. Nagy László tehetséggelfogásával azért is érdemes foglalkozni, mivel e kérdésben is egyéni utakon jár, s így a tehetségelméletnek egyik irányzatát képviseli. Jó lenne, ha felfogása valóban élő hagyománnyá válna ma, amikor a tehetséggelnevelésnek és -gondozásnak elméleti kérdéseiben és gyakorlati megvalósí-

tásában nemegyszer fedezhetjük fel az elvek és fogalmak különböző értelmezését, az alapvető elvek kidolgozatlanságát és tisztázatlanságát.

Nagy László tehetségelmélete abban tér el a legtöbb kortárs felfogásától, hogy ő e kérdést többszörösen is több tényezővel összefüggésben közelíti meg. A legtágabb kör, amibe a tehetség pszichológiai és pedagógiai kérdéseit helyezi, az a magyar közoktatásügy egész rendszere, szervezete. 1918 decemberében dolgozta ki a magyar közoktatás reformtervezetét. Ebben felvázolja az általa helyesnek tartott iskolarendszert az óvodától az egyetemekig, főiskoláig. Az iskolarendszer alapjául szolgáló általános elvekben fogalmazza meg: „Az iskolában mindenütt oly pedagógiai berendezések létesítendőek, amelyek tekintetbe veszik a gyermekek közötti egyéni különbségeket, intelligencia fokát, talentumokat, a szellemi elmaradottságokat, beteges idegzetet, a nemi különbségeket.” Tervezetének másik helyén írja: „A tanulókról már a népiskolában alapos lélektani megfigyelések és egyéniségi lapok vezetendőek, amelyek alapján történik a felvétel. A fölvételkor egy pszichológus vezetése alatt a tanulók pszichológiai vizsgálat (intelligencia- és tehetségvizsgálat) alá vehetők.” Amint látjuk, Nagy az iskolarendszer szerves részévé teszi a rendszeres és tudományos eljárásokkal végzett tehetségvizsgálatokat.

Nagyon gondosan dolgozza ki tehetségfelfogásának elméleti, filozófiai, pszichológiai és pedagógiai alapjait is. Fejlődéslélektani kutatásainak egyik területe az egyéniség fejlődésének és fejlesztésének kérdései. „Az egyéni nevelés az iskolában” című tanulmányában írja: „A gyerek egyéniségének megismerése eddig teljesen elhanyagolt, sőt lenézett, kigúnyolt szempontja volt a pedagógiának... Azt akarjuk, hogy minden tanuló a tanítóra nézve külön megoldandó probléma legyen.” E felfogás legáltalánosabb filozófiai tételét így határozza meg: „A külső ingerek csak a nekik megfelelő hajlamokat képesek működésre indítani.” Ennek alapján fogalmazza meg az egyéniség pedagógiájának fő törvényét: „Minden külső inger annyival inkább képes pedagógiai hatást fejteni ki, minél inkább képes az összes hajlamokat együtt- és ellenműködésre készíteni, vagyis minél inkább tudja az egész személy összes hajlamait foglalkoztatni.” A jó pedagógiai hatás kritériumaként jelöli meg tehát azt, hogy a gyermeke fejlődésének meghatározott időszakában a megfelelő befolyással bírjunk, s így produktív erő kifejtésre készítsük. „A produktív munkára indító pedagógusok közelítik meg leginkább az igazi pedagógus fogalmát.” Ebből a megközelítésből bírálja az iskolákban követett oktatási eljárást is: „A régi didaktika a maga egységes céljával és tanulmányi szervezettel helytelen lélektani alapon állott... Az iskola nem kereste, nem látta a gyermeki és ifjú lélek egységes fejlődését, egyéni konstrukcióját.”

Ezért helyteleníti az intelligenciavizsgálatokat is, mivel azok egyoldalúan csak az értelmi képességeket vizsgálják. „Az intelligencia a maga egyoldalú intellektuális szempontjánál fogva nem fejezi ki a gyermek egyéniségét, az akaratot, az érzelmvilágot, az alkotóképelet típusait, s mind e kardinális funkcióknak az értelmi működésekhez való viszonyát.”

Látjuk, hogy Nagy László a tehetség problémáját nagyon széleskörű elméleti alapra építi. Ugyanakkor aktívan vette ki részét a tehetséges tanulókkal kapcsolatos gyakorlati feladatokban is. Nevéhez fűződik a tehetséges gyermekek rajzkiállításának megszervezése 1922-ben és a tehetséges gyermekek munkakiállításának létrehozása 1925-ben. Az 1922-es kiállítással kapcsolatban Nagy László így vall: „Nekem fáradtságot, de sok örömet is okozott a magyar tehetséges rajzolókkal való érintkezés. Mind a fiúk, mind a lányok részéről szerénységet és magasfokú intelligenciát tapasztaltam az érintkezésben. Ezek a talentumos gyerekek minden jó szóért és a legcsekélyebb elismerésért hálásak voltak. Öneledt, boldog perceim voltak ezek, megifjodtam, felüdül-

tem közöttük, s nem éreztem a jelen komorságát, hanem csak a messze derengő szép jövő nagyságát.”

A tehetséges gyermekek rajzkiállításának megszervezése ad alkalmat Nagy Lászlónak arra, hogy a tehetséges gyermekek gondozásának néhány problémáját megfogalmazza. A kiállítás jelentőségét több szempontból is aláhúzza.

1. A kiállítás bebizonyította az ifjú nemzedékben rejlő képességeket, szellemi értékeket, erkölcsi erőt s komoly törekvéseket. Igazolást nyert, hogy az ifjúságot új eszmék, új törekvések, új formák lelkesítik, s nem helyes, ha a felnőttek rájuk diktálják felfogásukat. Sokkal helyesebb, ha a felnőttek pedagógiája igazodik a fiatalok szerint.

2. A kiállítás felszínre hozta a művészi nevelés problémáit is: mekkora legyen a külső befolyás a művész meginduló egyéni fejlődésére? Milyen legyen a művészi oktatás módszere?

3. A kiállítás hozzájárult a rajzoktatás hagyományos eljárásainak lazításához, amelyek elsősorban az értelmi munkára, a mértani, távlattani, stílustani tudásra alapítottak, s talán a jövőben nagyobb teret juttatnak az oktatásban az érzelmeknek, a fantáziának, a szellemnek, az egyéniségnek. A kiállítás arról is meggyőzte a pedagógusokat, hogy mennyire helytelen a rajzot alsóbb rendű tantárgynak nézni, és hogy a rajzolás milyen fontos eszköze a képzésnek.

4. A kiállításnak nagy volt a társadalmi hatása. „Belátta a közönség, hogy a rajzoló talentum nem jelenti csupán a művészi talentumot. Láta a rajzolóképeség sokoldalú alkalmazhatóságát a technikában, egyszóval a közgazdasági élet s a szellemi termelőmunka minden ágában. Belátta, hogy azon szellemi kincsek között, amelyeket gyermekeinkben elraktározni törekszünk, a rajz nem foglalja el az utolsó helyet, sőt a többivel legalább egyenlő értékű. Belátta, hogy a rajzolóképeség általános tulajdonsága az embernek. Ez minden normális emberben kifejleszthető az alkalmazhatóságnak bizonyos fokáig.”

Nagy László a kiállításnak tulajdonítja azt is, hogy felhívta a társadalom figyelmét a tehetségek nagy jelentőségére. „Talán sikerült rámutatnunk a mai kor azon feladatára, hogy céltudatosan kell törekednünk nemzetünk vezető egyéniségeinek kiképzésére, természetesen, itt mi nem csupán a politikai vezetőkre, hanem a termelőmunka vezetőire is gondolunk.” Figyelemreméltóan fogalmazza meg Nagy László a tehetséges tanulókkal foglalkozás nemzeti értékét is: „A tehetségeket mi ne azért termeljük, hogy látszólagos nagy kultúránk tudatában büszkén verhessük mellünket, hanem, hogy hazánkat ellássuk olyan tehetségekkel, akik az itteni termelőmunkát vezetni, irányítani tudják. Fontos kötelességünk arról gondoskodni, hogy a termelt tehetségek itt maradjanak Magyarországon.”

Nagy László mindenekelőtt a gyermekrajzokat választotta a tehetségvizsgálatok eszközeként, mivel véleménye szerint ezek nyújthatják legvilágosabban az általánosítható szempontokat, s kiválóan alkalmasak a tehetség fokának megállapítására. Elemzéseiben rámutatott arra, hogy a rajzbeli kifejezőképesség csak a legritkább esetekben állott magában, hanem más művészi kifejezőképességekkel együtt működött, például a zeneivel. A jó rajzolóban igen gyakran mutatkozik meg a technikai hajlam, az alkotó ügyesség, a lányokban a tánc, a művészi kézimunka. A legtöbb jól rajzoló gyermek tanulási eredménye is jó volt, s a tehetséges rajzoló intelligenciája is magas fokon állt.

Nagy László több alkalommal is megfogalmazza a tehetség fogalmát. Egyik definíciója így hangzik: „Tehetségen értjük általában a normális átlagon felül álló képességet. A tehetségek többféle fokozata van: 1. amit közönségesen »tehetségnek« szoktunk minősíteni; 2. a talentum, 3. a lángész.” Más helyen így ír: „Tehetség az összes biológiai és pszichológiai erők magasabb fejlettségi foka s alkotásra törekvő iránya.”

Következő meghatározása még jobban differenciál: „Így is határozhatjuk meg a

tehetséget: a tehetség csak addig marad meg tehetségnek, amíg pszichéjének és biológiai alkatának ezen harmonikus együttműködését belső vagy külső okok miatt el nem veszíti. A tehetség fogalmának nem lényeges kelléke az abnormalitás.” Ismét más oldalról közelíti meg a tehetség fogalmát következő definíciója: „Tehetségről csak ott lehet szó, ahol az egyén a tudaterő nagyfokú kifejezésével a képzelet szervesen területéről eljut az egybefoglaló erő magaslatáig. A tehetség kritériumai közé tartozik a magasabb fokú értelmi és akarati erő.” Egészen új elemeket iktat be a tehetség fogalmi jegyei közé a következő megállapítása: „Magasabb fokú intelligencia, szociális érzés, akaraterő, testi ügyesség, gyakorlati érzék nélkül nincs tehetség. A képességek egysége, harmonikus kialakultsága éppúgy jellemzi a tehetséget, mint az egyes képességek magasabb fokú talentumos tevékenysége.”

A gyermekrajzok pszichológiai vizsgálata tette lehetővé Nagy László számára, hogy megállapítsa az eltéréseket a tehetséges és az átlagos képességekkel rendelkező tanulók között. E különbségeket a következő pontokba foglalta össze.

1. A tehetséges gyermekek valamennyien keresztülmennek azokon a fokozatokon, amelyeket az átlagos képességük fejlődésében is tapasztalunk. A különbség abban van, hogy a tehetséges gyermekek gyorsabban fejlődnek az átlagos képességükénél.

2. A tehetséges gyermekek elég korán olyan magas fokot érik el a képességeknek, ahová az átlagos gyermekek sohasem jutnak el.

3. A tehetséges gyermekek jellemző sajátossága a művészi beleélés. Ők nem elégednek meg a külső benyomások vagy a belső átélések objektív reprodukciójával, hanem igyekeznek kifejezni saját képzeletük eredményét is, s így önmagukat is belevetítik ábrázolásukba.

4. A tehetséges tanulóknál megfelelő összhang alakul ki az ösztönszerű és tudatos alkotóerő között. Ez utóbbi segítségével válogat impressziói között, tervez és kivitelez, és folytonos önkritikával dolgozik.

5. A tehetséges gyermekek rajzai feltűnően egyéni jellegűek, mivel semmiféle sablont nem tartanak magukra nézve irányadónak.

Külön veszi vizsgálat alá Nagy László az alkotóerő fejlődésének eszközeit. Ezek: az önképzés, a környezet és az oktatás. Mindegyikkel kapcsolatban rámutat szerepükre és jelentkezésükre a tehetséges gyermekeknél. Így megállapítja, hogy a tehetséges gyermekekben sokkal inkább feltalálható az önképzésre való törekvés, mint az átlagos képességűeknél, mivel önkéntelenül az önképzéssel biztosítják fejlődésük gyorsaságát. A környezettel összefüggésben azt húzza alá, hogy a környezet hatása a tehetséges gyermekekre sokkal mélyrehatóbb, mint az átlagos gyermekekre. A tehetséges gyermek érzékenyebb a benyomásokra, s rövid idő alatt világos és érzelmileg tartalmasabb benyomásokat képes szerezni olyan dolgokról, amelyek mellett az átlagos képességű gyermek észrevétlenül halad el. Az oktatásról Nagy Lászlónak az a véleménye, hogy a nem megfelelő időben végzett oktatás veszélyezteti a művészi önállóság kifejlődését. Ezért a művészi oktatással semmiestre sem siessünk, helyette engedjük a gyermek alkotóerőit szabadon kibontakozni.

Lényegesek azok a megállapítások is, amelyeket Nagy László a tehetség struktúrájáról mondott.

1. A tehetségben az összes értelmi, érzelmi és akarati erők magasabb fokon és harmonikusan vannak kifejlődve. Hogy ezek közül melyik a vezető szerep, az a tehetség individuális berendezésétől, a talentumtól függ. E három tényező harmonikus együttműködése nélkül azonban a tehetség nem tud eljutni az alkotásig.

2. A képzelet fontos eleme a tehetségnek, mivel ez foglalja magában az érzelmeket, s egyben ez szabaddítja fel az értelmet megkötöttségétől.

3. Az értelem fontos funkciója Nagy László szerint az, hogy képes a részeket egy-

ségbe foglalni. „Azáltal, hogy az egésztől, mint akarati céltól nem tér el, biztosítja a tehetségben az uralmat a fantázia részletmunkája felett.”

4. Ugyancsak fontos szerepet szán a tehetségben Nagy az akaraterőnek is, amely biztosítja a kezdeményezés bátorságát és a meggyőződés nagyságát. Hangsúlyozza Nagy László a magasfokú lelkiismeret és a kötelességérzet jelentőségét is a tehetség szerkezetében.

Tehetséglélektani vizsgálatai alapján dolgozza ki Nagy László a különböző tehetségfokozatokat is, amelyek/együttal a tehetség fejlődésének különböző fokozatait is jelentik. Véleménye szerint a legmagasabb fokozatot a zseni, újító jelenti, aki képes az emberi haladást, társadalmat, tudományt, technikát, művészetet új irányba terelni. Alsóbb fokon vannak azok a tehetségek, akik újat nem alkotnak, de továbbfejlesztik a meglévő tudományt, művészetet, s főleg részletmunka végzésére hivatottak. A harmadik fokot jelentik azok a tehetségek, akik nem az újításban, hanem az alkalmazásban képesek eredeti tevékenységre, de munkájuk éppen ezért nem nevezhető alkotásnak. S végül nem tartoznak a tehetségek közé a tisztán reprodukatív elmék, akik ügyesek ugyan, de eredeti munkásságra nem képesek.

Lényeges Nagy Lászlónak az a megállapítása, amely szerint a tehetségek közé nem egyes kiváltságosak, hanem az emberek sokasága tartozik. Véleménye szerint az emberek 20%-a sorolható a tehetségesek közé. „A zsenik fokozata alatt az átlagtehetségek egész társadalma sorakozik fel; valamennyiök közös munkájának sajátosága az alkotás és eredménye a szakadatlan előrehaladás. Ezek az átlagtehetségek azok, akikről különösen gondoskodni kell, mert ezek vannak leginkább kitéve az elzüllés veszélyének.”

Nagy László komplex szemléletmódja a tehetség kérdésében abban is megmutatkozik, hogy a tehetség elméleti és gyakorlati elveit a pályaválasztás szoros összefüggését „A tanulók pályaválasztása” címmel 1924-ben megjelent tanulmányában külön is vizsgálja. Itt ismét felhívja a figyelmet arra, hogy a tehetségprobléma megoldása összefügg a társadalom demokratikus átalakítását szolgáló közoktatási reformmal. Lezögezi: „Az iskolai politika fontos feladata, hogy megértse a kor közgazdasági jelszavát, s minden egyes tanulóban az egyéni munkára való képességet fokozza. Minden egyes tanulóban fejlesszük azt az egyéni értéket, ami benne van, s a lehető legtökéletesebb munka előállítására képesíti.” Azért bírálja a fennálló iskolarendszert, mert akkor kívánja a gyermek pályájának megválasztását, amikor annak egyénisége még nem alakult ki. Aláhúzza: „Az egész pályaválasztás súlypontja a gyermek egyéniségének ismeretére esik.” Ennek érdekében dolgozza ki az egyéni megfigyelési lapok szempontjait, amelyek között ott vannak a tehetségre vonatkozó kérdések is. Ezek a megfigyelési szempontok a mai nevelési gyakorlatban is jól hasznosíthatók lehetnének.
